

TÜRKÇEDEKİ SESLER

Hasan Mehmet
Öğretmen
Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü

Musul Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

Nihat Mehmet
Asistan
Türk dili ve Edebiyatı
Bölümü

Abstract

Phonetics has many divisions & branches according to sound production & performance & also due to its physical & functional nature.

To study the voiced sounds means studying it according to the movement of articulators, their position & vibration arising from these movements & positions.

We aimed in this research to study the voiceless sounds and voiced sounds to distinguish the difference between them by discovering the nature of each sound and its features phonetically & their position in the structure of the language .

Önsöz

TÜRKÇEDEKİ SESLER

Her dilde sesler mevcuttur. En küçük gramer birliklerinden cümleye kadar bütün şekillerin yapısında ses denilen basit dil unsurları bulunur⁽¹⁾. Sesler yan yana gelerek dil şekillerini meydana getirirler yani dil birlikleri, seslerden oluşur. Böyle olmakla birlikte dilleri birbirinden ayıran sesler değil, onların meydana getirmiş olduğu şekillerdir⁽¹⁾. Sesler hece kelime ve söz içinde yan yana gelip birleşirken değişirler. Bu değişmeler de yapılarına göre dilden dile farklı olur⁽¹⁾. Türkçe eklemli bir dil olduğu için kelime yapımı

ile çekimler, hep son eklerle yapıldığı için kelimeler geniş ölçüde ses değişmelerine uğrarlar⁽¹⁾. Her dilin ses dağarcığında mutlaka ünlü ve ünsüzler bulunur; ancak bu dillerin yapılarına göre bazında daha az ünlü bazında da daha çok ünlü vardır.

Türkçe dilinde ise ünlüler bol ünsüzler de çeşitli olan bir dildir. Bu araştırmada Türkçedeki ünlü ve ünsüzleri ele aldık ünlülerin (ince-kalın-dar-düz-yuvarlak-açık-kapalı) sesleri belirtip ünsüzlerin boğumlanma noktalarını da açıklayıp ses uyumuna da değindik.

Bu ölçüyle Türkçede (22) ses vardır ve her birini bir harfla gösterebiliriz.

A B C Ç D E F G Ğ H İ I J K L M N O Ö P R S Ş T U Ü V Y Z
A b c ç d e f g ğ h i ı j k l m n o ö p r s ş t u ü v y z

Ünlüler(vokallar):ünlüler teşkilatları sırasında ses geçidinde belirli hiç bir takıntıya uğramayan hiç bir engelle karşılaşmayan seslerdir.⁽¹⁾ Türkçe çok sesli kullanan bir dil olup hemen ayrıksız bütün heceler-in bir sesliyle kurar⁽¹⁾.Belli başlı dillerde genellikle ı -i vokal bulunduğu halde, Türkçede ı vokal vardır⁽¹⁾.

Vokallar şunlardır :

a: at ana yayla

e: evet dede sen

i: ip ilk diş

ı : yıl lık ılık

o : yol ok okyonuz

ö : özel öf ördek

u : uzun su uyku

ü: üzüm üye üç

Türkçedeki ünlüleri nitelik bakımından şu gruplara ayrılabiliriz :

□ .kalın ve ince ünlüler: bu ünlülerde ikiye ayrılır:

a-kalın ünlüler: dilin geriye çekilmiş durumunda çıkan seslerdir.⁽¹⁾
(a-ı-o-u) ünlüleridir.

□ .İnce ünlüler: dilin ileriye sürülmüş durumunda çıkan seslerdir.⁽¹⁾
Bunlar (e-i-ö-ü) sesleridir.

□ . Düz ve yuvarlak ünlüler: Bunları da iki noktada belirtebiliriz.

A. Düz ünlüler: dudakların düz ve yayvan durumunda çıkan seslerdir.⁽¹¹⁾ (a-e-i-ı) sesleridir.

B.Yuvarlak ünlüler: Dudakların yuvarlak ve büzülmüş durumunda meydana gelen seslerdir.⁽¹¹⁾ (o-ö-u-ü)

□ .Geniş ve dar ünlüler: bu da ikiye ayrılır:

A.geniş ünlüler ise: ağız boşluğu gırtlaktan çıkan seslilere denir bunlar (a-e-o-ö) sesleridir.

B.Dar ünlüler: Geniş ünlülerin tam tersi yani ağız boşluğu darken Seslerdir bunlar (ı-ı- u-ü) sesleridir.

□ .Açık ve kapalı ünlüler: bu da iki türdür:

Açık ünlüler: bu ünlülerde dil aşağı bir konumda ve ağız açık iken oluşan ünlülerdir bunlar (a-e-o-ö) ve bu ünlülerden a-e en açıktır.

B.Kapalı ünlüler: bu ünlüler (ı-i-u-ü) bunlarda dil yuvarlak bir durumdadır ve ağız az açılır.

Buna göre ünlüler açıklık derecelerine göre şöyle sıralayabiliriz.

□ ./a/

□ ./e/,/o/,/ö/

□ ./u/,/ü/

□ ./ı/,/i/

Bu derecelendirmeden sonra görüyoruz ki,Türkçede en açık ünlü /a/ ve en kapalı ünlü/ı/olmasıdır.

Türkçedeki ünlülerin tamamı tonludur. Buna göre her ünlünün ağız boşluğunun durumuna göre şu nitelikleri belirlemektedir⁽¹¹⁾

A: kalın, geniş, düz

B: ince, geniş, düz

İ: ince, dar, düz

O: kalın, geniş, yuvarlak

Ö: ince, geniş, yuvarlak

U: kalın, dar, yuvarlak

Ü: ince, dar, yuvarlak

Bunu da aşağıdaki şema da gösterir:

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	A	İ	O	U
İnce	E	İ	Ö	Ü

Kapalı E(e): Türkçedeki kapalı (e), adından da anlaşılacağı gibi, açık e' den dar bir seslik olup e ile i arasında bir açıklığa sahiptir⁽¹²⁾.

Bugün Türkçenin yazı dilinde gösterilmeyen bir ünlüdür. Ancak bu Ses açık(e) biçiminde yazılıp söylenmektedir.

Örnek: ev, el, et

İnce a: Türkçenin yazı dilinde, bazı Arapça kelimeler de görülen ve (a ile e) arasında teşekkül eden bir çeşit ince (a) ünlüsü daha vardır⁽¹³⁾. Ancak bu ünlünün söyleyişinde özel bir gayret gösterilmediği için bu ince a'lar Türkçedeki normal (a) ünlüsüne geri döner.

Örnek: harf, dikkat, saat, hakikat

Uzun ünlü: Türkçede uzun ünlü yoktur. Ama Türkçe diline girmiş olan yabancı kelimelerde görülmektedir.⁽¹¹⁾ Bugün de uzun ünlüler Türkmen, Özbek, Çuvaş ve yakut lehçelerinde görülür.⁽¹¹⁾

Örnek:

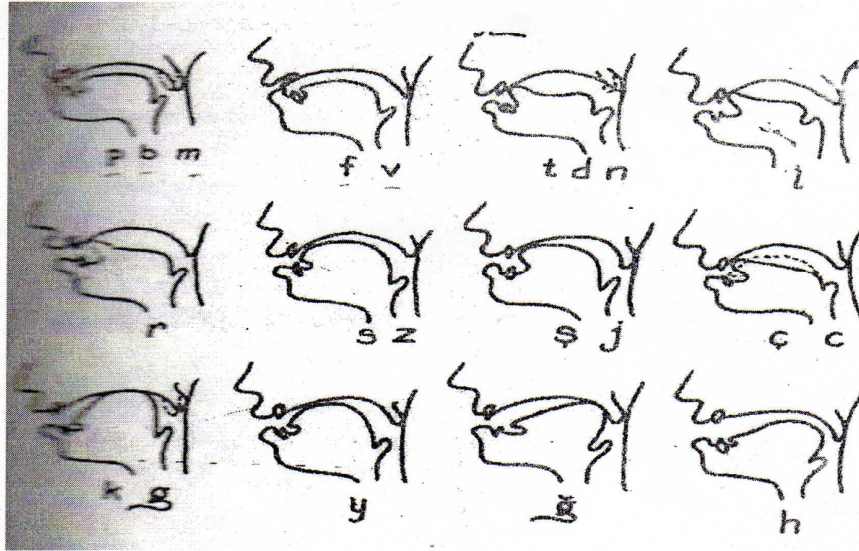
Ot kelimesi: Türkçede atas yeni Türkçede ateş olmuştur.

Bar kelimesi: Türkçede var anlamındadır.

Ünsüzler: ses yolunun bir noktada kapanması veya daralması yahut diğer ses organlarında bir engelleme sonucunda çıkarılan seslere ünsüz denir.⁽¹¹⁾ Ya da başka bir deyişle ünsüzler vokallar dışında kalan diğer seslerdir.⁽¹¹⁾

Sessizler şunlardır: B , C , Ç ,D , F , G , H , J , K , L , M , N , P , R , R , S , Ş,T , V , Y , Z .

Ünsüzleri yakından bilmek için önce boğumlanma yerleri tanımak gerekir.

Şu tabloya göre ünsüzlerin çıkış yerleri bakımından çeşitli gruplara ayrılabiliriz.

a.Dudak ünsüzleri:Alt dudağın üst dişlere dokunmasıyla boğumlanan ünsüzlerdir bunlar (p,m,b,v,f) ünsüzleridir.Bunlardan üçü yani (p,b,m) çift dudak ve (v,f) diş dudak ünsüzleridir. Aşağıdaki şema bunu gösterir.

Çift dudak				Diş dudak			
harf	Ön ses	İç ses	Son ses	harf	Ön ses	İç ses	Son ses
b	bal	abla		v	verme	avuç	av
p	parmak	ipek	ip	f	firil	öfke	öf
m	minik	çamur	yem				

b.Diş ünsüzleri: dil ucunun üst diş etlerine dokunmasıyla boğumlanan ünsüzlerdir.⁽¹¹⁾ Bunlar (d,t,c,ç,j,s,ş,z,n,l,r).

Diş ünsüzlerini ikiye ayrılabiliriz:

1.Asıl diş ünsüzleri:dil ucunun doğrudan doğruya dişlere teması ve Yaklaşmasıyla meydana gelir.:⁽¹²⁾ Bunlar (d,t,s,z,n,l,r) ünsüzleridir.

2.Diş eti ünsüzleri:dil tacı ile diş eti damak arasındaboğumlanan ünsüzlerdir.Bunlar(c ,ç , j , ş) ünsüzleridir.

Aşağıdaki tablo bunu açıkca belirtip.

Asıl dış ünsüzleri				Dış eti ünsüzleri			
harf	Ön ses	İç ses	Son ses	harf	Ön ses	İç ses	Son ses
d	dağ	ada	ad	c	cayma	sıcak	sac
s	sevgi	ısı	ses	j	jilet	müjde	marj
r	raf	kırk	demir	ç	çakma	açı	aç
n	ne	ana	on	ş	şu	beşik	baş
t	türk	ata	üst				
z	zıl	uzun	az				
l	leylek	elek	güzel				

c. Damak ünsüzleri: Dil sırtının art damaşa dokunmasıyla çıkarılan ünsüzlerdir.⁽¹¹⁾ Yani Türkçede k, g, ğ ünsüzlerinin ön damak (ince) art damak (kalın) olmak üzere ikiye tane boğumlanma noktası var.

1. Ön damak ünsüzleri: dil sırtının ön tarafıyla ön damak arasında meydana gelen ünsüzlerdir.⁽¹²⁾ Bunlar k, g, ğ , y ünsüzleridir. Aşağıdaki tablo bunu gösterir:

harf	Ön ses	İç ses	Son ses
k	kacak	iki	ürkek
ğ		eğri	ciğ
g	güzel	bilgi	
y	yeni	oyun	bay

□. Art damak ünsüzleri: Dil sıtının arka tarafı ile art damak arasındaki bölgedeboluşan ünsüzlerdir.^(□□) Bular da :(k ,ğ ,g) ünsüzleridir.

harf	Ön ses	İç ses	Son ses
k	kış	yakın	bayrak
ğ		boğaz	sağ
g	gaga	olgun	

D.Gırtlak ünsüzleri: Türkçede genellikle gırtlak ünsüzü (h)sesinde Bulunur.Bu konsonant gırtlaktan önce hancerenin sonunda teşekkül eder^(□□).

harf	Ön ses	İç ses	Son ses
h	haydi	daha	ah

Ayrıca Türkçe diline girmiş bazı Arapça ve Farsça kelimeler de görülen (haber,hayır,huda)gibi ve ağızlarda k>h değişmesi sonucunda ortaya çıkan (yoh,toprah,ahşam) kelimelerdeki gibi (h) sesi de buralarda bir gırtlak ünsüzüdür⁽¹¹⁾.

Ünlü uyumu kuralları: Türkçede ses uyumu sağlamdır. Kelimenin dışına sarkmaz, fakat kök ve eklere tatbik edilir (uygulanır)⁽¹¹⁾.

Bu ölçüyle sesliler birbirini etkilediği için kelimelerde ses uyumu kuralları meydana çıkar.

Türkçe dilinde ünlü uyumu kurallarını ikiye ayırayabiliriz:

a. Büyük ünlü uyumu:Bu kuralı şu noktalarda açıklarız:

1.Türkçe bir kelimenin,ilk hecesinde kalın ünlü bulundysa (a,ı,o,u) diğer hecelerindeki ünlüler de kalın olur.

Örnek: ayak , yasak , davul , balık , boğaz .

2.Türkçe bir kelimenin,ilk hecesinde ince ünlü varsa (i,e,ö,ü) diğer Hecelerdeki ünlüler ince olur.

Örnek: dilek , küçük , ipek ,gemi ,bilgin.

Ama bazı Türkçe ekler ve kelimeler de vardır ki bu kurala değinmez ya da uymaz.Kelimeler:elma ,dahi, hani, hangi,

haydi,anne,kardeş ve buna benzer kelimeler ekler ise:

ve buna benzer kelimeler ekler ise:

İ :ken ---- yaşarken

İ mıtrak ----- mavimtrak

Leyin ----- sabahleyin

Yor ----- geliyor

Ayrıca birleşik kelimeler de bu kurala uymaz.

Örnek:bu gün ----- bugün, deniz altı ----- denüzaltı, bir kaç --- birkaç ,Bin baş ----- binbaş, baş kent --- başkent,

ilk okul --- ilkokul, buz dolap -- buzdolap,ve diğerleri bunların yanında büyük ünlü uyumuna uymayan yabancı kelimeler de vardır.

Örneği:Fakülte, tarih,kahve, telefon, sandalya,dekan.

Türkçede genellikle ekler ünlü uyumuna uyar.

Örnek:baban, şişmanlar, kalemler, öğrenciyim, okulda.Ama bu ekler,Yabancı kelimelere eklendiği zaman,o kelimenin son hecesindeki(kalın yahut ince) ünlüye göre ek eklenir.

Örnek:Anne ----- anneden

Kardeş ---- kardeşler

Hangi ----- hangisi

Elma ----- elmada

Küçük ünlü uyumu:Bu kuralı da iki noktada belirtiriz.

□.Türkçe bir kelimenin hangi bir hecesinde düz ünlü (a,e,ı,i) varsa, Bu ünlülerden sonra diğer hecelerindeki ünlüler de düz olur^(□□).

Örnek:balık,sıcak,gelin,karın.

Ama bazı Türkçe kelimeler bu kurala uymaz.

Örnek:çabuk,çamur,karpuz,kavun.

□.Türkçe bir kelimenin herhangi bir hecesinde yuvarlak ünlü (o,ö,u,ü) varsa,bu ünlüden sonra diğer hecelerde dar-yuvarlak ünlü (u-ü) veya geniş-düz ünlü (a-e) konur^(□□).

Örnek:Gümüş,kömür,güvercin,çorba.

Ama bu kuralla uymayan birkaç nokta da vardır.

a.yabancı kelimeler bu kurala uymaz.

Örnek:vagon,vazo,radio,direksiyon,vapur.

b.birleşik kelimeler bu kurala uymaz.

Örnek:demiryolu, buzdolabı, kadikoy, karakol.

c.(o-ö) ünlüsü Türkçe bir kelimenin sadece ilk hecesinde bulunur.

Örnek:ömür,ölmek,ödev,öfke,öğrenci,soğan.

d.(yor) eki de bu kurala uymaz.

Örnek:kalıyor,gidiyor,gizliyor,gönderiyor.

Ünsüz uyumu kuralları:ünsüz uyumu kurallarında da aynı şu noktaları açıklıyoruz.

□.Türkçede kelime sonunda yumuşak (b,c,d,g) harfları bulunmaz yerine sert ünsüzler (p,ç,t,k) girer.

Örnek:

Yurd ---- yurt

Ağac --- ağaç

Büyüg ---- büyük, kitap ----- kitap

Ama bu harfların sonuna ünlü bir ek eklendiyse,bu harflar yumşak– laşır.

örneği:

yurt ---- yurdu

ağaç ---- ağacı

büyük ----- büyüğü, kitap ---- kitabı

□.Tek ve çok heceli bazı kelimelerin son sesi değişmez.

Örneği:

At --- atı ,edat ---- edatı, jilet ---- jileti

□.Özel isimlerin son sesi değişmez,eğer bu isimlerin sonuna ünlü Bir ek eklendiği zaman ve o ünlü ek kesme işaretiyle kesilir.

Örnek:

Bağdat a gittin.

London a vardım.

Paris a döndüm.

Yabancı kelimeler de bu kurala uyar.

Örnek:

Renk ---- rengi ,kitap ---- kitabı

الأصوات في اللغة التركية

حسن محمد فرحان

مدرس - قسم اللغة التركية - كلية الآداب - جامعة الموصل

نهاد محمد عاشور

مدرس مساعد - قسم اللغة التركية - كلية الآداب - جامعة الموصل

مستخلص البحث

لعلم أصوات اللغة تقسيمات وتفرعات عديدة بحسب خروج الأصوات ومراحل أدائها، وبحسب طبيعتها من الناحيتين المادية والوظيفية. أن دراسة الأصوات المنطوقة تتم من خلال النظر في حركات أعضاء النطق وأوضاعها بالإضافة إلى الذبذبات الهوائية الناتجة مباشرة عن هذه الحركات والأوضاع. ولقد هدفنا في بحثنا هذا إلى الكشف عن أصوات اللغة الصوامت منها والصوائت وبيان الاختلاف بينهما عن طريق الكشف عن طبيعة كل صوت وبيان خواصه أخذين في الحسبان الجانب الفوناتيكي وموقع كل منهما في بنية اللغة.

Dipnotlar

المصدر العربي.

دكتور جويان خضر حيدر، هدايت كمال، مبادئ اللغة التركية. بغداد ، ص. ٥٥.

المصادر التركية

٢. Ergin, Muharrem, Türk dilbilgisi, İstanbul ١٩٥٨, s.٢٥.
٣. Özkan, Mustafa, Esin, Osman, Tören, Hatice, Yüksek öğretimde Türk dili, İstanbul ٢٠٠١, s.٢٧١.
٤. Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin grameri, Ankara ١٩٩٠, s.٢٣.
٥. Özkan, Mustafa, a.g.e.s.٢٧١
٦. Ergin, Muharrem, Türkdilbilgisi, İstanbul ١٩٥٨ s.٢٩.
٧. Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin grameri, Ankara ١٩٩٠, s.٣٤.
٨. Ergin, Muharrem, a.g.e.s.٣٣.
٩. Banguoğlu, Tahsin Türkçenin grameri, Ankara ١٩٩٠, s.٣٤.
١٠. Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin grameri, Ankara ١٩٩٠, s.٣٤.
١١. Banguoğlu, Tahsin, Ana hatlar ile Türk grameri, İstanbul, ١٩٤٠, s.٢٤.
١٢. Zülfikar, Hamza, Yabancılar için Türkçe dersleri, Ankara ١٩٦٨, s.٢٠.
١٣. Özkan, Mustafa, a.g.e.s.٢٧٤.
١٤. A.g.e.s.٢٧٤.
١٥. İmla kılavuzu, dil ve tarih yüksek kurumu, Ankara ١٩٩٣, s.٨.
١٦. Gabain, A.Von, Eski Türkçenin gramer., Ankara ١٩٨٨, s. ٣. Zülfikar, Hamza, Yabancılar için Türkçe dersleri, Ankara ١٩٩٠, s. ٢٠.
١٧. A.g.e., s.٢٠.
١٨. Özkan, Mustafa, a.g.e.s.٢٧٤.
١٩. A.g.e.s.٢٧٤.
٢٠. İmla kılavuzu, dil ve tarih yüksek kurumu, Ankara ١٩٩٣, s. ٨.
٢١. Özkan, Mustafa, a.g.e.s. ٢٧٦.
٢٢. Ergin, Muharrem, a.g.e.s. ٣١.
٢٣. Özkan, Mustafa, a.g.e.s. ٢٧٧.

٢٤. Özkan, Mustafa, a.g.e.s. ٢٧٧.
 ٢٥. Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin grameri, Ankara, ١٩٩٠, s. ٤٥.
 ٢٦. El-katory, Ahmet, Osmanlı-Türkçe dilbilgisi, Kahira ١٩٩٩, s. ٤١- ٤٢.
 ٢٧. Banguoğlu, Tahsin, a.g.e.s. ٤٥.
 ٢٨. Ergin, Muharrem, a.g.e.s. ٤٠.

KAYNAKLAR

أولاً: المصدر العربي.

جويان خضر حيدر، هدايت كمال، مبادئ اللغة التركية، بغداد، ٢٠٠٠.

ثانياً: المصادر التركية.

١. Banguoğlu, Tahsin, Ana hatları ile Türk grameri, İstanbul, ٢٠٠٠.
 ٢. Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin grameri, Ankara, ٢٠٠٠.
 ٣. El-Katory, Ahmet, Osmanlıca-Türkçe dilbilgisi, Kahira, ٢٠٠٠.
 ٤. Ergin, Muharrem, Türk dilbilgisi, İstanbul, ٢٠٠٠.
 ٥. Gabain, A. Von, Eski Türkçenin grameri, Ankara, ٢٠٠٠.
 ٦. İmla kılavuzu, Dil ve Tarih yüksek kurumu, Ankara, ٢٠٠٠.
 ٧. Özkan, Mustafa, Esin, Osman, Tören, Hatice, Yüksek öğretimde Türk dili, İstanbul, ٢٠٠٠.
 ٨. Zülfikar, Hamza, Yabancı için Türkçe dersleri, Ankara, ٢٠٠٠.

